

Н. Голота,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)
n.holota@kubg.edu.ua

ORCID ID 0000-0003-3748-753X

О. Бріка,

студентка магістратури спеціальності «Дошкільна освіта»
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)
oibrika.pi21@kubg.edu.ua

ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ЧЕТВЕРТОГО РОКУ ЖИТТЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі управління якістю сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Зокрема на основі аналізу наукових розвідок з проблеми дослідження та визначено, що сенсорний розвиток дитини відіграє неоціненну роль у становленні її пізнавальної, дослідницької діяльності, є підґрунтям її розумового розвитку. Зі сприймання предметів і явищ оточуючого світу починається пізнання. Всі інші форми пізнання — запам'ятовування, мислення, уява — будуються на основі образів сприймання, є результатом їх переробки. Для кожного віку визначені завдання сенсорного виховання, що відповідають рівню розвитку сприймання і водночас сприяють переходу до вищих рівнів. В цьому контексті дуже важливий четвертий рік життя, адже на цьому етапі відбуваються істотні зміни в перебігу психічних процесів зростаючої особистості, відбувається розширення способів і засобів орієнтування в навколишньому, збагачення уявлень дітей про предмети та явища навколишнього світу, вдосконалюється пізнавальна діяльність, що розвивається у взаємодії з дорослим. Ознайомлення з властивостями предметів та явищами навколишньої дійсності дає дітям дошкільного віку можливість застосовувати набуті знання у практичній діяльності, оволодівати різними способами пізнання навколишньої дійсності. Забезпечення ефективності сенсорно-пізнавального розвитку дітей в закладі дошкільної освіти передбачає якісне управління цим процесом, поглиблення й конкретизацію педагогічної роботи.

Ключові слова: *якість, сенсорний розвиток, пізнавальний розвиток, сенсорно-пізнавальний розвиток.*

© Голота Н., Бріка О., 2022

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022

Вступ. Сучасне суспільство потребує особистостей, яким притаманне гнучке мислення, здатність вільно орієнтуватися у швидкоплинному світі, висувати й реалізовувати нестандартні ідеї та рішення, виявляти готовність до постійних змін. Відтак, виняткового значення набуває проблема підвищення якості освіти в Україні, починаючи з дошкільної. На забезпечення якості освіти спрямовані зміст Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Державного стандарту дошкільної освіти (нова ред. 2021 р.), професійних стандартів вихователя та керівника закладу дошкільної освіти (2021 р.). Нові вимоги

до якості освіти зумовлюють пошук та реалізацію ефективних механізмів підвищення якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, зокрема управління якістю сенсорно-пізнавального розвитку дітей.

З-поміж інших проблем розвитку та формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей дошкільного віку, особливої уваги, на нашу думку, потребує управління розвитком цієї компетентності у дітей саме четвертого року життя, бо цей віковий період характеризується істотними змінами в перебігу психічних процесів зростаючої особистості, відбувається розширення способів

і засобів орієнтування в навколишньому, збагачення уявлень дітей про предмети та явища навколишнього світу, вдосконалюється пізнавальна діяльність, що розвивається у взаємодії з дорослим; дії дитини набувають цілеспрямованого характеру. Разом з тим, сприймання дитини четвертого року життя носить предметний характер, тобто властивості предмета (колір, форма, величина) не відокремлюються нею від самого предмета. Дитина сприймає не всі характеристики предмета, а тільки найбільш яскраві, а іноді й одну, за якою відрізняє один предмет від інших.

Метою даної статті є визначення особливостей управління сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Завдання статті. Висвітлення складових управління сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя в освітньому процесі закладу дошкільної освіти та їх особливостей, що забезпечить ефективність цього процесу.

Аналіз сучасних психологічних та педагогічних досліджень. Перш ніж звернутися до сучасних досліджень в контексті формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей дошкільного віку, слід зазначити, що проблема сенсорного розвитку дітей як основа їх розумового виховання має значне підґрунтя. Тобто проблема сенсорного розвитку й сенсорного виховання зростаючої особистості була й залишається однією з визначальних в дошкільній освіті. Видатні педагоги минулого Ф. Фребель, М. Монтессорі, О. Декролі, К. Ушинський, С. Русова відзначали важливість розвитку відчуттів та сприймань як важливу складову дошкільного виховання.

Дослідження науковців (Л. Венгера, О. Запорожця, М. Монтессорі та інших) дали підставити встановити, що основою загального розумового розвитку дитини дошкільного віку є сенсорний розвиток, а саме розвиток її відчуттів і сприймань, формування уявлень про зовнішні властивості предметів: форму, колір, розмір, положення у просторі тощо, що забезпечує успішність дитини у різних видах діяльності та є підґрунтям логічного мислення. Наукові дослідження та практика дошкільної освіти свідчать, що без сенсорного виховання сприйняття дітей предметного, природного, суспільного світу ще довго залишається поверховим, безсистемним і не створює необхідної основи для загального розумового розвитку, різних видів діяльності, повноцінного засвоєння знань та навичок. Адже пізнання починається із сприймання предметів і явищ, а далі формується на основі образів сприймання, стає результатом їх перетворення. Дитина пізнає навколишній світ, спостерігаючи за предметами та явищами, маючи можливість обстежувати їх, пізнавати їх можливості, при нагоді «занурюватися» у них. Звичайно, дорослі пояснюють, демонструють

способи дій з різними предметами. Як зауважував О. Запорожець, певні системи, тобто закономірно побудовані ряди форм, кольорів, величин та інших якостей речей, отримують певне мовленнєве позначення. Але знання, отримані лише за допомогою слова, не підкріплені в достатній мірі чуттєвим досвідом, в процесі маніпулювання та експериментування з різними предметами, є поверховими, неконкретними та не міцними. Враження, які дитина отримує з зовнішнього світу, вона завжди відносить до тих чи інших предметів та явищ. Поступово пізнаючи їх властивості, розуміючи та розрізняючи їх, дитина отримує своєрідний набір еталонів, з якими вона може зіставити будь-який предмет, охарактеризувати його, знайти його місце серед інших.

Більшість дослідників вважає недоцільним відокремлення до трьох років продуктивної діяльності дітей, дидактичних ігор і вправ із сенсорного виховання. Пізніше продуктивна діяльність дітей ускладнюється, набуває цілеспрямованості й систематичності. Як стверджували науковці, сенсорне виховання у цей період виокремлюється і реалізовується під час організованих дидактичних ігор і вправ. Загалом сучасні дослідники (О. Брежнева, Л. Зайцева, Л. Іщенко та інші) зазначають, що розвиток у дітей узагальнених способів розумової діяльності, зокрема її пізнавального аспекту, забезпечить здатність зростаючої особистості орієнтуватися у мінливому навколишньому світі, адаптуватися до нього та взаємодіяти з ним, що є важливою умовою формування життєвої компетентності дитини дошкільного віку. Водночас Л. Зайцева зазначає, що в процесі оволодіння предметним довкіллям дитина часто залишається для педагога лише об'єктом впливу, а не активним суб'єктом процесу пізнання, освітній процес зводиться до запам'ятовування певної інформації про різні об'єкти довкілля, а повідомлення про властивості предметів та матеріалів не завжди мають науковий характер.

Згідно досліджень А. Лякішевої, В. Мозоль, умовою розвитку пізнавальних інтересів дитини, їх піднесення на вищий щабель виступають самостійні практичні дослідницькі дії. Там, де неправомірно обмежуються творчість та самостійність дітей, знання, як правило, засвоюються формально, діти не осмислюють їх, пізнавальний інтерес не досягає належного рівня. Феномен пізнавального інтересу кваліфікується вказаними авторами як один з найважливіших чинників розвитку особистості, реалізації її суб'єктної активності [6, с.35].

Водночас незважаючи на численність досліджень в означеній галузі, проблема сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя та особливості управління цим процесом ще не знайшла достатнього висвітлення в практиці дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні особливої актуальності набуває управління якістю дошкільної освіти, що пов'язане із завданнями удосконалення освіти на всіх рівнях. Так, якість дошкільної освіти частіше за все трактувалася або як досягнутий результат, або її сутність пов'язувалася з оцінкою виключно процесу функціонування (Н. Козирева, О. Комарова, О. Кононко, С. Ладивір, О. Сафонова). Відповідно готовність вихователя до здійснення сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників розглядається як результат ефективного управління цим процесом.

За педагогічним словником, термін «управління» розглядається як цілеспрямований вплив на об'єкт з метою стабілізації або зміни у відповідності з поставленими завданнями.

Дослідниця О. Волощенко вважає, що наука про управління вивчає принципи і методи контролю та координації різних систем або об'єктів. С. Кириленко зазначає, що управління є сукупністю певних видів діяльності, спрямованих на розвиток і досягнення поставлених перед нею цілей [3].

О. Кононко зазначає, що головними критеріями оцінки ефективності дошкільної освіти є показники особистісного зростання дитини: чим адекватніше, ефективніше та різноманітніше розв'язує дитина доступні вікові навчальні та життєві проблеми, тим вища оцінка роботи дошкільного закладу.

Л. Козак, досліджуючи якість дошкільної освіти на сучасному етапі, визначає її як цілісну характеристику системи першої ланки освіти в контексті відповідності потребам зростаючої особистості, сім'ї як споживачів соціальних послуг і держави як соціального замовника. Якість дошкільної освіти характеризується сукупністю властивостей та мірою корисності, які зумовлюють її здатність повно задовольняти особисті та суспільні потреби. Ознакою якості дошкільної освіти є якість її змісту. Кожен педагогічний колектив має спрямувати свої зусилля не лише на надання дітям знань, створення умов для оволодіння уміннями та навичками, а й на їх розвиток [5, с.22].

Освітня лінія «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» Державного стандарту дошкільної освіти передбачає сформованість доступних для дитини дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів довколишнього світу. Показником сформованості цих уявлень є здатність дитини застосовувати отриманні знання у практичній діяльності (ігрова, трудова, сенсорно-пізнавальна, математична тощо), оволодіння способами пізнання дійсності, розвиток у неї наочно-дієвого, наочно образного, словесно-логічного мислення [4].

Сенсорно-пізнавальна освітня лінія спрямована на інтеграцію змісту дошкільної освіти, формування

у дітей пошуково-дослідницьких умінь, елементарних математичних уявлень, цілісної картини світу, компетентної поведінки в різних життєвих ситуаціях. У зазначеній освітній лінії визначені державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини четвертого року життя [2].

Сенсорне виховання дітей трьох-чотирьох років здійснюється, як правило, у дидактичних іграх і вправах, під час яких діти ознайомлюються з геометричними фігурами, аналізують і порівнюють форму, колір, розмір, властивості матеріалів тощо. Саме на четвертому році життя дітей вихователю необхідно розширювати та збагачувати досвід у сенсорно-пізнавальній діяльності. На основі отриманого дітьми досвіду, набутих уявлень педагогу необхідно долучати вихованців до здійснення математичних дій та операцій у різних видах діяльності, формувати у них інтерес до конструювання. Підтримуючи бажання дітей створювати різноманітні конструкції, вихователю важливо сприяти виникненню радісних відчуттів від «відкриття» раніше незйомих властивостей різних матеріалів та предметів та створення нових образів та предметів.

Виходячи з вищевикладеного, під управлінням якістю сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя в закладах дошкільної освіти ми розуміємо комплекс умов для реалізації здібностей та індивідуальних особливостей дітей в процесі їх пізнавальної діяльності, цілеспрямованого збагачення їх сенсорного досвіду.

В цьому контексті зазначимо, що кожна дитина знайомиться з ознаками предметів і об'єктів навколишнього й поза межами організованого освітнього процесу, але якщо пізнання особливостей та властивостей навколишнього відбувається стихійно, без цілеспрямованого керівництва дорослого, то воно виявляється досить поверховим. Тому виникає необхідність спрямованого сенсорно-пізнавального розвитку дітей дошкільного віку для засвоєння відповідних еталонів і психологічних способів обробки сенсорної інформації.

Рівень управління пізнавальною активністю дітей дошкільного віку зумовлюється їх індивідуально-психологічними особливостями та умовами виховання. З огляду на те, що саме сенсорно-пізнавальна активність є основою пізнавальної діяльності як умови ефективного оволодіння іншими видами діяльності, основними чинниками, які впливають на розвиток сенсорно-пізнавальної діяльності визначають природну дитячу допитливість та стимулюючу діяльність педагога.

Джерелом дитячої допитливості є послідовний розвиток базової потреби дитини в зовнішніх враженнях як специфічної людської потреби в новій інформації. Через нерівномірність психічного розвитку дітей дошкільного віку (тимчасові затримки і відхилення від вікової норми), відмінність в інтелектуальних здібностях та механізмах

маємо значну варіативність розвитку їх пізнавальної активності.

Таким чином, з огляду на сучасні дослідження, сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку — це здатність дитини до актуалізації пізнавальної активності, спостережливості, винахідливості в умовах довкілля; до орієнтування у сенсорних еталонах, їхніх видах, ознаках, властивостях; до оволодіння прийомами аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації, порівняння тощо [7].

Сенсорно-пізнавальна активність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу й характеризується чіткими параметрами. Про інтереси дитини та інтенсивність її прагнення ознайомитися з певним предметом чи явищем свідчать:

- увага й особлива зацікавленість у пізнанні ознак та характеристик різних предметів та матеріалів. Для цього вихователем мають бути створені умови для широкого експериментування дітей з різними матеріалами, в процесі якого вони не лише зможуть визначити їх утилітарні можливості, тобто те, як їх можна використати, або трансформувати для того, щоб використати як іграшки-замінники тощо в ігровій діяльності, але й зіставлятимуть та порівнюватимуть їх за кольором, формою, фактурою тощо. Вихователю важливо створювати для цього ситуацію успіху для кожної дитини, адже пізнаючи властивості певного предмету, вона сприймає це як «відкриття» нового особисто для себе;
- емоційне ставлення — подив, замисленість, радість від процесу пізнання тощо;
- застосування різних ситуацій-проблем задля введення дитини у пізнавальну діяльність сенсорно-пізнавальної спрямованості, а саме ситуації щодо визначення дитиною кольорів, параметрів величини предметів: довжини, висоти, формами предметів, частин доби (день, ніч), пір року.

Водночас слід зазначити, що деякі дослідження в контексті формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засвідчують її зниження. Так, у своїх наукових розвідках О. Волощенко свідчить про помітне зниження активності пізнання в дошкільників. А саме низький рівень допитливості й активності пізнавальних процесів зумовлює неуспішність дитини в школі. Тож педагоги, організовуючи різні види освітньої взаємодії з дітьми мають враховувати:

- умови, які сприяють розвитку активної пізнавальної позиції дитини чи гальмують її;
- специфіку роботи з дітьми, що мають різний рівень розвитку пізнавальної активності;
- роль дорослого в процесі розвитку пізнавальної активності дітей.

Управління сенсорно-пізнавальним дітей розвитком полягає у тому, що педагог має змінити підходи до роботи із дітьми четвертого року життя за освітнім напрямом «Дитина в сенсорно — пізнавальному просторі», а саме:

1. Протягом року основним завданням педагога є повторення та систематизація наявних у дітей сенсорних і математичних уявлень. А саме знань про кольори, вміння розрізняти звуки, смаки та запахи навколишнього світу, знання про параметри і величини предметів: довжину та висоту, форми предметів, частини доби (день, ніч), пори року, вміння порівнювати, групувати та упорядковувати предмети, іграшки за кольором, величиною, довжиною, висотою, формою, кількістю, силою звуку, часом тощо. Для цього педагог має перейти до партнерської взаємодії з вихованцями, забезпечуючи для кожного з них комфортний ритм та особливості життєдіяльності, емоційно-педагогічного спілкування.
2. Опрацювання з дітьми програмових питань визначається взаємозв'язком між окремими темами, тобто велике значення набуває інтеграція.
3. Застосовувати різні форми організації освітньої діяльності з дітьми, а саме: різні види ігор, спостереження, індивідуальна практична діяльність, інтегровані заняття, експерименти.
4. Дбати про поповнення сенсорно — пізнавальних осередків різними матеріалами, А саме: конструкторами, рахунковими паличками, геометричними матеріалами, предметними малюнками тощо. При цьому слід враховувати, що урізноманітнення предметів та матеріалів підвищує інформативність розвивального середовища та збагачує діяльність дітей.
5. Збагачення сенсорного досвіду дітей в ході ігор з піском, водою, листям, снігом; спостережень в природі; в повсякденному житті. Важливо забезпечити, щоб, пізнаючи властивості різних предметів та об'єктів природного довкілля, діти робили це в процесі соціальної взаємодії з дорослим та однолітками, ділилися своїми враженнями та здобутками, уточнюючи та розширюючи їх.

Висновки. Отже, управління управлінням якістю сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя в закладах дошкільної освіти є комплексом умов для реалізації здібностей та індивідуальних особливостей малят в процесі їх пізнавальної діяльності, цілеспрямованого збагачення їх сенсорного досвіду, що забезпечується в процесі різних форм організації освітньої діяльності з дітьми на основі партнерської взаємодії.

ДЖЕРЕЛА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876>, вільний. Назва з екрана.
2. Богуш А., Малиновська Н. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «Слово», 2016. 392 с.
3. Гавриш Н., Безсонова О. Організація роботи груп раннього віку: проблеми та шляхи їх розв'язання. Дошкільне виховання. 2020. № 5. С. 3–5.
4. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років. наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. А. Г. Беленька, О. Л. Богінч, В. М. Вергугіна [та ін.]; наук. ред. А. Г. Беленька; Мін. осв. і науки України, Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
5. Козак Л., Швидка І., Якість дошкільної освіти на сучасному етапі. Освітологічний дискурс, 2018, № 3-4 (22-23)
6. Лякішева А., Мозоль В. Розвиток пізнавальних інтересів старших дошкільників як наукова проблема. Педагогічний часопис Волині. 2018. № 4. С. 33-38
7. Пономаренко Т.О., Євченко Я.Б. Формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку. Дошкільна педагогіка. Випуск 41. Т. 2. 2021
8. Шкляр Н. А. Формування позитивного ставлення до дошкільного закладу у дітей четвертого року життя: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ : ІПВ НАПН, 2019. 234 с.

REFERENCES

1. Basic component of preschool education. (State standard of preschool education). New edition [Electronic resource]. Access mode: <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876>, free. Title from the screen.
2. Bogush A., Malinovska N. Methodology of speech development and teaching of the native language of young children: educational and methodological manual. Kyiv: VD «Slovo», 2016. 392 p.
3. Child: an educational program for children from two to seven years old / science. driver the project by V. O. Ognevyuk; author number A. H. Belenka, O. L. Boginich, V. M. Vertugina [and others]; of science ed. A. H. Belenka; Min. education and Sciences of Ukraine, Kyiv, University named after B. Grinchenko, 2020. 440 p.
4. Havrysh N., Bezsonova O. Organization of work of early age groups: problems and ways to solve them. Preschool education. 2020. No. 5. P. 3–5.
5. Kozak L., Shvydka I., Quality of preschool education at the current stage. ISSN Online: 2312-5829. Educational discourse, 2018, No. 3-4 (22-23).
6. Lyakisheva A., Mozol V. Development of cognitive interests of older preschoolers as a scientific problem. Pedagogical journal of Volyn. 2018. No. 4. P. 33-38
7. Ponomarenko T.O., Yevchenko Y.B. Formation of the basics of sensory and cognitive competence of young children. Preschool pedagogy. Issue 41. Volume 2. 2021
8. Shklyar N. A. Formation of a positive attitude towards a preschool in children of the fourth year of life: thesis ... candidate. ped. Sciences: 13.00.08 «Preschool Pedagogy». Kyiv: IPV NAPN, 2019. 234 p.

Golota N., Brika O.

FUNDAMENTALS OF QUALITY MANAGEMENT OF SENSORY-COGNITIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN IN THE FOURTH YEAR OF LIFE IN A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

The article is devoted to the problem of managing the quality of sensory and cognitive development of children in the fourth year of life in the educational process of a preschool education institution. In particular, on the basis of the analysis of scientific intelligence on the research problem, it was determined that the sensory development of the child plays an invaluable role in the formation of his cognitive, research activity, is the basis of his mental development. Knowledge begins with the perception of objects and phenomena of the surrounding world. All other forms of cognition — memorization, thinking, imagination — are built on the basis of images of perception, are the result of their processing. Sensory education tasks are defined for each age, which correspond to the level of development of perception and at the same time contribute to the transition to higher levels. In this context, the fourth year of life is very important, because at this stage there are significant changes in the course of the mental processes of a growing personality, there is an expansion of ways and means of orientation in the environment, enrichment of children's ideas about objects and phenomena of the surrounding world, and the development of cognitive activity is improved in interaction with an adult. Getting to know the properties of objects and the phenomena of the surrounding reality gives preschoolers the opportunity to apply the acquired knowledge in practical activities, to master various ways of learning about the surrounding reality. Ensuring

the effectiveness of sensory and cognitive development of children in a preschool education institution requires quality management of this process, deepening and concretization of pedagogical work.

Key words: *quality, sensory development, cognitive development, sensory-cognitive development.*

Стаття надійшла до редакції: 18.10.2022р.

Прийнято до друку: 22.10.2022р.

Кубг.edu.ua